

9. Христіанінова Р. О. Семантико-синтаксичні різновиди безсполучникових складносурядних речень у сучасній українській мові / Раїса Христіанінова // Типологія та функції мовних одиниць : наук. журнал / [редкол. : Н. М. Костусяк (гол. ред.) та ін.]. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – №1. – С. 263–274.
10. Христіанінова Р. О. Співвідношення змістів предикативних частин у складносурядних реченнях / Христіанінова Раїса Олександрівна // Мовознавчий вісник : збірник наук. праць / [відп. ред. Г. І. Мартинова]. – Черкаси : ФОП Чабаненко Ю. А., 2016. – Вип. 21. – С. 118–126.
11. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : [підручник] / К. Ф. Шульжук. – К. : ВЦ «Академія», 2004. – 408 с.

REFERENCES

1. Vykhovanets, I. R. (1993). Ukrainian Grammar: Syntax. Kyiv: Lybid (in Ukr.)
2. Vykhovanets, I. R. (2004). Theoretical Morphology of Ukrainian Language. Kyiv: Pulsary (in Ukr.)
3. Zahnitko, A. P. (2001). Theoretical Grammar of Ukrainian Language: Syntax. Donetsk: DonNU (in Ukr.)
4. Masytska, T. (2017). Semantic and Syntactic Sentence Dependencies in Modern Ukrainian Literary Language. Kyiv (in Ukr.)
5. Osadtsa, M. (1862). Russian Grammar. L'viv: v pechatny Ynстыtuta Stavropyhyiskoho.
6. Shvedova, N. Iu. (1980). Russian Grammar: Syntax. Moskva: Nauka (in Russ.)
7. Slynko, I. I. (Ed.). (1994). Syntax of Modern Ukrainian Language: Problematic Questions. Kyiv: Vyshcha shkola (in Ukr.)
8. Bilodid, I. K. (Ed.). (1972). The Modern Ukrainian Literary Language: Syntax. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.)
9. Khrystianinova, R. O. (2014). Semantic and Syntactic Varieties of Asyndetic Compound Sentences in Modern Ukrainian Language. Typolohiia ta funktsii movnykh odynyts (Types and functions of language units), 1, 263–274 (in Ukr.)
10. Khrystianinova, R. O. (2016). The Correlation of the Contents of Predicative Parts in Compound Sentences. Movoznavchyi visnyk (Linguistic Newsletter), 21, 118–126 (in Ukr.)
11. Shulzhuk, K. F. (2004). Syntax of Ukrainian Language. Kyiv: Akademiia (in Ukr.)

The article deal with aspects of semantic-syntactical organization of compound sentences, the role of conjunctions in expression semantic-syntactical relation is emphasized. Argued the division of compound sentences on three groups: structures with semantical conjunctions, nonsemantic conjunctions, conjunctionless sentences. Semantical varieties in each group are considered.

Keywords: compound sentence, semantic-syntactical relation, semantic conjunction, nonsemantic conjunction, conjunctionless sentence.

УДК 811.161.2'282.(477.87)

Харківська О.В.

ДЕЩО ПРО СИНОНІМІЮ ТА ОМОНІМІЮ СУФІКСІВ В УКРАЇНСЬКИХ ГОВОРАХ ЗАКАРПАТТЯ

У статті розглядається синонімія та омонімії суфіксів в українських говорах Закарпаття. Описано основні поняття та подано характеристику омонімічних та синонімічних суфіксів у говорах Закарпаття.

Ключові слова: словотвірна омонімія, словотвірна синонімія, омонімічний суфікс, синонімічний суфікс, українські говори Закарпаття.

Синоніми та омоніми в українській мові розповсюджене явище і не викликає жодних сумнівів та заперечень. Якщо ж говорити про синонімію та омонімію суфіксів, то це складний і неоднозначний факт, а тим паче на рівні діалектів.

Поняття суфіксальної омонімії тісно і безпосередньо пов'язане з полісемією (багатозначністю) суфіксів. Саме таких суфіксів у сучасній українській літературній мові, а відповідно і в діалектах – найбільше. У сучасній українській літературній мові **словотвірна омонімія** – це співвідношення спільнокореневих похідних слів, за яких вони мають різні значення як наслідок омонімії словотворчих засобів. Наприклад: суфікси *-ит-* (*банд-ит* і *імен-ит-ий*), *-ин-* (*груз-ин* – *бог-ин-я* – *пташ-ин-ий*) [1, 111–112]. На думку І.Ковалика, «у межах афіксальної омонімії слід відмітити два типи словотворчої омонімії: 1) суфіксальну, 2)

префіксальну». Відповідно у суфіксальній омонімії виокремлюємо омосуфікси або суфікси-омоніми, у префіксальній – омопрефікси або префікси-омоніми [4, 8]. У своєму дослідженні детальніше зупинимося тільки на омонімії суфіксів. *Омонімія суфіксів* – співвідношення, за якого суфікси з однаковим фонемним складом виражають різні дериваційні (словотвірні) значення. Наприклад: суфікс *-ун-* зі значеннями пестливості (*б^аб-ун-я*) та предмета (*двиг-ун*) [1, 111–112]. Омонімія властива всім типам морфем, може вживатися як у складі однієї тієї ж частини мови, так і в складі різних частин мови (наприклад, суфікс *-ин-*: *стеблина, морквина* (одиночність) або *Наталин, материн* (присвійність); *-ист-*: *тракторист, бандурист* (рід занять) або *землистий, барвистий* (подібний до...)).

В.Виноградов у своїх дослідженнях наголошував на тому, що коли «в іменному суфіксі розвиваються далеко розхідні значення, здатні привести до розпаду суфікса на два омоніми, то звичайно одне з цих значень вимирає, стає непродуктивним. Виживають лише ті суфіксальні омоніми, що різко відрізняються або обсягом вживання, або способом словотвору, або експресивним забарвленням» [3, 5].

І.Ковалик відзначав, що словотворчі омоніми або суфіксальні омоніми виявляються у різнозначних словах з етимологічно різними словотворчими основами, але однаковими афіксами (*купець, молодець, мовець, жеребець, холодець, німець*) [4, 7].

Отже, омонімічними вважаємо суфікси, які, крім основних значень, вносять в слово новий відтінок (згрубілості, зневажливості, збільшеності, пестливості тощо – *-ин-а, -ишч-е, -ец'* та ін.).

У говорах Закарпаття виділяємо такі суфікси-омоніми:

Серед *відсубстантивних іменників*: *-ач₁* (*план'кач* ‘спеціальна сокира з широким лезом’) – *-ач₂* (*гембе'хач*, зневаж. ‘людина, в якій досить великий живіт; пузач, черевань’); *-ец'₁* (*драгу'лиць* ‘хвощ польовий’) – *-ец'₂* (*пап'іриць*, зменш. до *па'п'ір'* ‘папір’); *-ик₁* (*роглик* ‘тісто з варенням або горіхами всередині’) – *-ик₂* (*жебик*, здріб. ‘кишеня’); *-ник₁* (*ко'м'ірник* ‘завскладом; квартирант; староста на весіллі’) – *-ник₂* (*а'кацник*, збірн. ‘зарості псевдоакації’); *-ок₁* (*по'долок* ‘спідній одяг, який жінки одягали під плаття’) – *-ок₂* (*п'ішак'чок*, зменш. до *п'ішак* ‘стежка’); *-ин-а₁* (*веп'рина* ‘м'ясо кабана’) – *-ин-а₂* (*берези'на*, збірн. ‘зарість молоді берези’) – *-ин-а₃* (*цур'тина*, одиночне ‘бідна одежина’) – *-ин-а₄* (*дору'жина*, зменш. до *дорога*); *-ан'-а₁* (*ре'цан'а* ‘велика тепла вовняна хустка з бахромою’) – *-ан'-а₂* (*бембе'хан'а*, зневаж. ‘повнувата жінка’); *-к-а₁* (*и'ч'ітка* ‘пристрій, на якому чесали повісмо’) – *-к-а₂* (*вуш'лиўка*, зневаж. ‘дівчина, у якій воші’).

Серед *відад'єктивних іменників*: *-ак₁* (*йас'н'ак* ‘провидець’) – *-ак₂* (*туп'л'ак*, зневаж. ‘нерозсудлива, нерозумна людина чоловічої статі’); *-к-а₁* (*тер'ноўка* ‘хустка з однотонної тонкої тканини’) – *-к-а₂* (*хыраўка*, зневаж. ‘хвороблива дівчина’).

Серед *віддієслівних іменників*: *-ак₁* (*те'сак* ‘спеціальна сокира, яку використовував тесляр’) – *-ак₂* (*б^аб'рак*, зневаж. ‘повільний у роботі чоловік’); *-нин-а₁* (*лама'нина* ‘період збирання кукурудзи’) – *-нин-а₂* (*жебра'нина*, зневаж. ‘милостиня’). Переважна більшість суфіксів у досліджуваних говірках багатозначна, тобто за їх допомогою утворюється декілька словотвірних типів, близьких за значенням (назви конкретних предметів, назви одягу, назви їжі та кухонного начиння тощо).

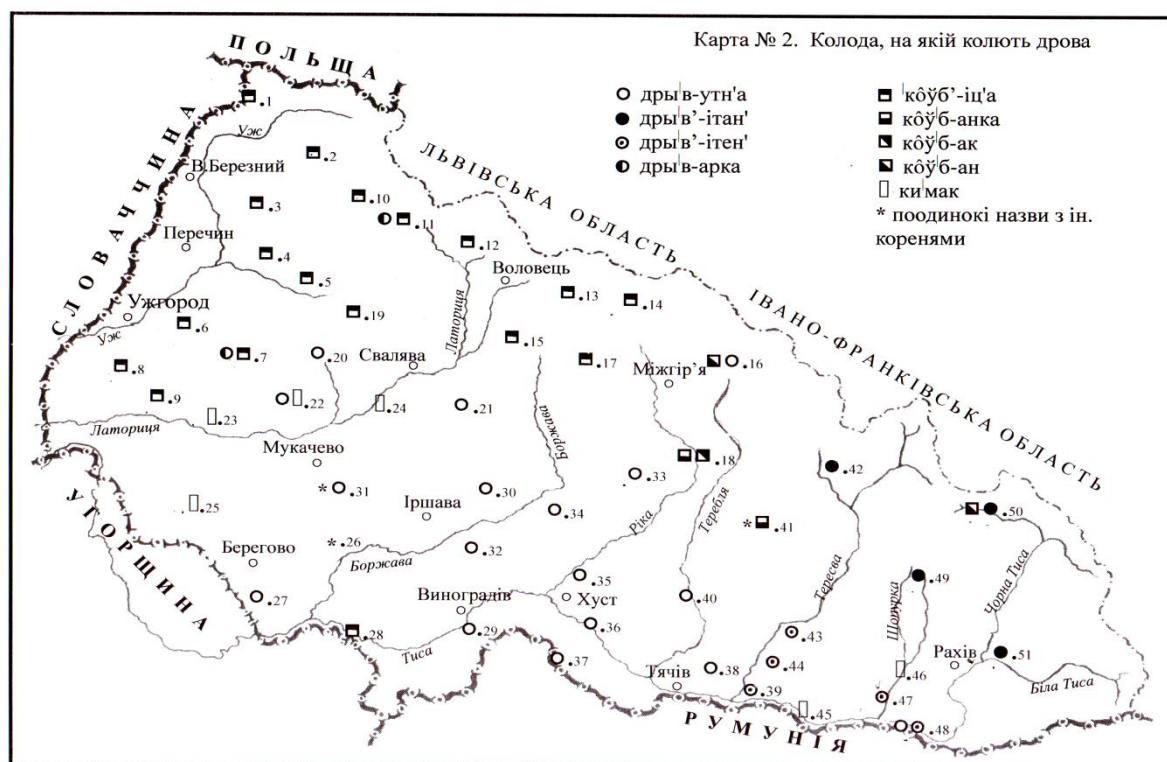
В українських говорах Закарпаття переважають омонімічні суфікси, що приєднуються до іменникової основи. В основному такі суфікси надають лексемам нового відтінку (частіше згрубілості та зменшеності).

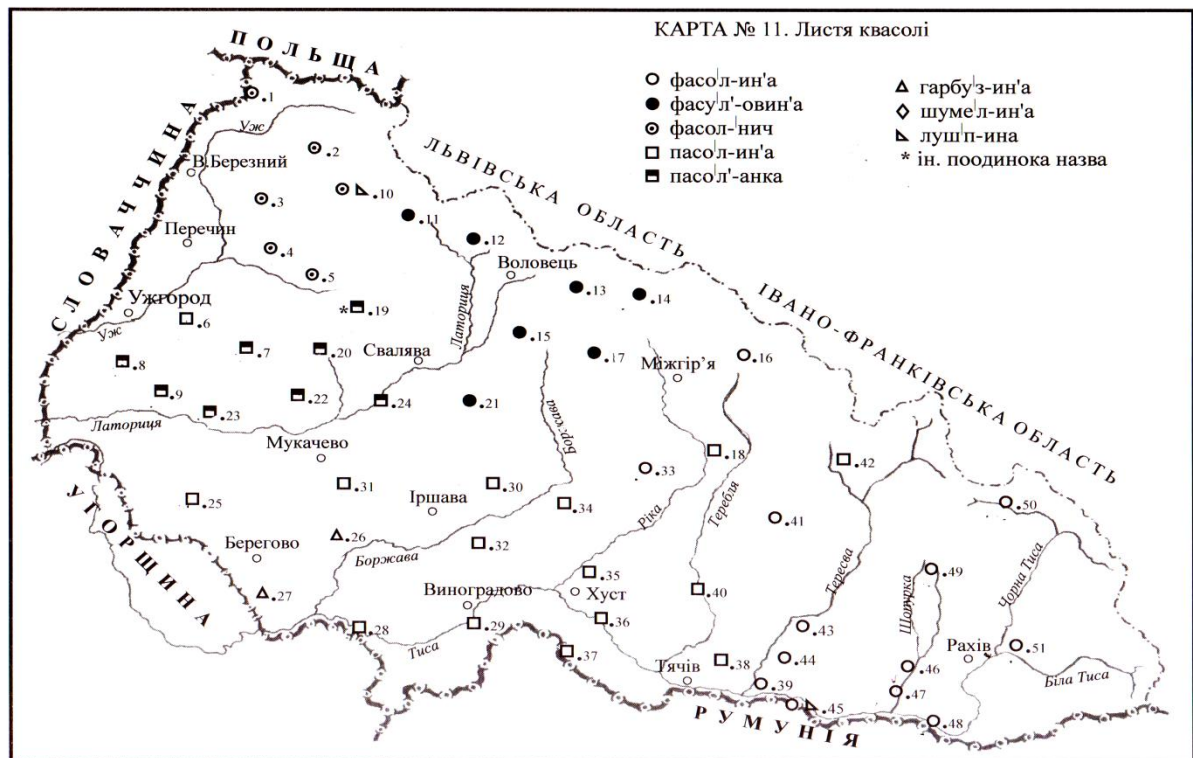
Питання синонімії в галузі словотвору досліджені недостатньо. Наявні лише поодинокі напрацювання дослідників (В. Виноградова, Г. Винокура, А. Смирницького тощо), але спеціальної праці про іменникову словотворчу синонімію поки що немає. Одним із перших, хто порушив питання словотвірної синонімії в українському мовознавстві був І. Ковалик. Причину недостатньої вивченості він вбачав у «нечіткому розмежуванні словотворчих синонімів від власне лексичних та в меншій помітності і більшій складності словотворчої синоніміки в порівнянні із лексичною» [4, 20].

Словотвірна синонімія – синонімія похідних спільнокореневих слів, зумовлена синонімією словотворчих засобів [1, 153]. Синонімічними вважаємо різнозвуківі однотипні морфеми, які збігаються своїм основним значенням і функціями, але відрізняються значеннєвими відтінками або стилістичним забарвленням [2, 51]. Найчастіше синонімія проявляється у суфіксальних морфемах, коли різні за звучанням, але однакові або близькі за значенням суфікси поєднуються з одним і тим коренем, наприклад: *вовч-их-а* і *вовч-иц-я*, *бунт-ар* і *бунт-івник*. І.Ковалик у своїх дослідженнях стверджував, що «словотворчими суфіксальними синонімами називаються ряди однозначних утворень з однаковою словотвірною основою з однозначними, але різнозвучними суфіксами» [4, 21–22]. Основними критеріями суфіксальної синонімії вважаємо: 1) однакову словотворчу основу; 2) лексичну однозначність; 3) синонімічність різнозвучних суфіксів [4, 21].

В українських говорах Закарпаття вдалося виявити синонімічні суфікси, які утворюють слова з однаковим або близьким значенням від однієї й тієї самої основи, наприклад, 'той, хто доїв овець у колгоспі': **-ар** (*до'йар*), **-ілник** / **-іл'ник** (*до'йл'ник*); 'дружина або дочка (рідко) мельника': **-к-а** (*мел'ичка*), **-ан'-а** (*мелни'кан'а*); 'наріст на шкірі людини': **-аўк-а** (*боро'даўка*), **-иц'-а** (*борода'виц'а*); 'хвороба Боткіна': **-ачк-а** (*жо'ўт'ачка*), **-ух-а** (*жо'ўт'уха*); 'колода, на якій колють дрова': **-ак** (*коў'бак*), **-ан** (*коў'бан*), 'листя гарбуза': **-ик** (*ды'н'ик*), **-ич** (*ды'н'ич*); 'посудина для збивання масла': **-іўк-а** (*ко́лб'іўка*), **-ух-а** (*ко́лб'іўха*); 'м'ясорубка кухонна': **-ок** (*мли'нок*), **-иц'** (*мли'ниц'*) тощо.

Отже, дослідження словотвірної синонімії дає підґрунтя для вивчення і розвитку лінгвогеографії. Саме на основі синонімічних суфіксів вдалося створити 50 лексико-словотвірних карт, що показують говіркові особливості, перехідні межі, а також фіксують спільні риси. Для прикладу додаємо дві карти з наших спостережень. Порядковий номер карт зберігаємо той, що і в нашому атласі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вакарюк Л.О. Українська мова : Морфеміка і словотвір : [навч. посібник] / Л.О.Вакарюк, С.Є.Панцьо. – Тернопіль, 2010. – 200 с.
2. Вакарюк Л.О. Український словотвір у термінах. Словник-довідник / Л.О.Вакарюк, С.Є.Панцьо – Тернопіль : Джура, 2007. – 260 с.
3. Виноградов В.В. О грамматической омонимии в современном русском языке / В.В.Виноградов // Русский язык в школе. – 1940. – № 1. – С. 1–11.
4. Ковалик І.І. Питання словотворчої омонімії та синонімії в сфері іменників слов'янських мов / І.І.Ковалик // Питання слов'язознавства. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1962. – С. 5–26.

REFERENCES

1. Vakaryuk L.O. Ukrainian language: Morphaeum and word formation: [curriculum vitae manual] / L.O.Vakaryuk, S.E.Pantsio. – Ternopil, 2010. – 200 p.
2. Vakaryuk L.O. Ukrainian word-formation in terms. Dictionary-directory / L.O.Vakaryuk, S.E.Pantsio – Ternopil: Dzhura, 2007. – 260 p.
3. Vinogradov V.V. About grammatical homonymy in the modern Russian language / V.V. Vinogradov // Russian language at school. – 1940. – No. 1. – P. 1–11.
4. Kovalik I.I. Questions of word-formation homonymy and synonymy in the sphere of nouns of Slavic languages / I.I.Kovalik // Questions of Slavic Studies. –Lviv: View of Lviv. Un-th, 1962. – P. 5–26.

Алфавітний список обстежених населених пунктів Закарпатської області

- с. Березники Свалявського р-ну 21
- с. Богдан Рахівського р-ну 51
- с. Брід Іршавського р-ну 31
- с. Великий Бичків Рахівського р-ну 45
- с. Великі Лази Ужгородського р-ну 9
- с. Верхнє Водяне Рахівського р-ну 44
- с. Верхні Ремети Берегівського р-ну 26
- с. Вишково Хустського р-ну 37
- с. Водиця Рахівського р-ну 43

- с. Ворочево Перечинського р-ну 6
- с. Гайдош Ужгородського р-ну 7
- с. Ганьковиця Свалявського р-ну 19
- с. Голубине Свалявського р-ну 20
- с. Грушово Тячівського р-ну 39
- с. Горонда Мукачівського р-ну 25
- с. Ділове Рахівського р-ну 48
- с. Добрянське Тячівського р-ну 38
- с. Довге Іршавського р-ну 30
- с. Загорб Великоберезнянського р-ну 1
- с. Кваси Рахівського р-ну 49
- с. Квасово Берегівського р-ну 27
- с. Кобилецька Поляна Рахівського р-ну 46
- с. Колочава Міжгірського р-ну 18
- с. Косівська Поляна Рахівського р-ну 47
- с. Костева Пастіль Великоберезнянського р-ну 3
- с. Лазіщина Рахівського р-ну 50
- с. Лецовиця Мукачівського р-ну 24
- с. Липецька Поляна Хустського р-ну 34
- с. Лозянський Міжгірського р-ну 17
- с. Лопухово Тячівського р-ну 42
- с. Люта Великоберезнянського р-ну 2
- с. Мала Уголька Тячівського р-ну 40
- с. Малий Раковець Іршавського р-ну 32
- с. Нанково Хустського р-ну 35
- с. Нижній Бистрий Хустського р-ну 33
- с. Новоселиця Виноградівського р-ну 29
- с. Перехресний Воловецького р-ну 10
- с. Пилипець Міжгірського р-ну 15
- с. Руське Мукачівського р-ну 23
- с. Руські Комарівці Ужгородського р-ну 8
- с. Синевирська Поляна Міжгірського р-ну 16
- с. Скотарське Воловецького р-ну 13
- с. Сокирниця Хустського р-ну 36
- с. Тарасівка Тячівського р-ну 41
- с. Тишів Воловецького р-ну 12
- с. Торунь Міжгірського р-ну 14
- с. Тросник Виноградівського р-ну 28
- с. Турички Перечинського р-ну 4
- с. Тур'я Поляна Перечинського р-ну 5
- с. Чинадієво Мукачівського р-ну 22
- с. Ялове Воловецького р-ну 11

The article deals with synonyms and homonyms suffixes in the Ukrainian Transcarpathian dialects. The basic concepts are described and the characteristics of homonymous and synonymous suffixes in Transcarpathian dialects.

Keywords: word-building homonymy, word-formation synonymy, homonymous suffix, synonymic suffix, Ukrainian patois of Transcarpathia.